

330

:

• „ • • „

• •

«

»,

:

, ,

,

-

,

.

,

Постановка проблеми. Динамізм і готовність до постійних змін перетворюються в умовах сучасної економіки в необхідну передумову успіху як окремих економічних суб'єктів, так і національних соціально-економічних систем (СЕС) у цілому. Проблема забезпечення ефективної інституціональної взаємодії набуває особливого значення. У її основі - дослідження інституціональної комплементарності (ІК), чинника, що в значній мірі зумовлює успіх або невдачу функціонування інституціонального механізму СЕС. Значимість визначення можливості кількісного виміру ІК не викликає сумніву. Адже якби вдалося знайти універсальний інструмент, за допомогою якого можна було б виміряти ступінь комплементарної взаємодії між інститутами, то багато проблем, пов'язаних з інституціональними трансформаціями можна було б вирішувати не на основі припущень, а на засадах логічно вивіренних, формалізованих, стандартизованих універсальних підходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Активно працюють у цьому напрямку такі вчені, як Б. Амабле, Р. Буайє, Г. Джексон, Р. Діг, К. Кроч, В. Стрік, П. Холл [1; 2]. Серед російських учених, що досліджують ІК, можна назвати С. Кирдіну [3], О. Безсонову [4]. У числі проблем, що привертають увагу вчених, – вивчення можливостей виміру й оцінки ІК. Увагу дослідників привернули присвячені цьому питанню роботи Р. Діга, Р. Буайє, П. Холла й Д. Джинджерича [1; 2; 5]. Розглядається вона й у роботі автора [6].

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Проблеми, пов'язані зі спробами вимірювання ІК, виникають уже на етапі визначення самого об'єкта дослідження. Що ж ми збираємося вимірювати? Зберігаються протиріччя в розумінні сутності ІК як явища інституціональної взаємодії, а відповідно й впливу, які вона справляє на інституціональну систему. Можуть істотно вирізнятися цілі вимірювання ІК. Висуваються різні критерії, інструменти й методи.

Мета роботи – на підставі узагальнення існуючих підходів до визначення ІК виявити можливості формування цілісної концепції вимірювання ІК СЕС.

Основні результати дослідження. Необхідною передумовою якісного вимірювання комплементарності інституціональної складової СЕС є адекватне уявлення про те, що ж ми, власне кажучи, збираємося вимірювати, що таке ІК? Вчені, що її вивчають, далекі від єдиної думки. Різноманіття пропонованих відповідей зумовлюється як різницею теоретичних поглядів, методологічних підходів до її дослідження, так і різноманіттям форм, сфер, безліччю рівнів прояву, ефектів, які при цьому виникають. Залежно від загального контексту дослідження, на рівні явища ІК можна розглядати як процес взаємодії інститутів, як інституціональну структуру, у рамках якої інститути взаємодіють, як ефект, що виникає у результаті такої взаємодії. На загальносистемному рівні комплементарність постає як явище, що структурує інституціональну систему в цілому, забезпечує усталений стан, і як результат випадкової взаємодії інститутів у рамках і на перетинанні окремих сфер господарювання. На Рис. 1 представлені основні підходи до ІК. На підставі акценту на *ефекти взаємодії інститутів* можна говорити про традиційний економічний підхід, що ґрунтується на розумінні комплементарних благ в економіці; підході, у якому поява ефекту пояснюється дією додаткового інституту-«каталізатора». Акцент на *умови, що забезпечують ІК*, дозволяє виділити підходи, у яких ІК розглядається як когерентність і як подоба. Винесення на перший план *характеру взаємодії інститутів* властиве поглядам на ІК як констеляцію, результат мережевої взаємодії та «дуальному» підходу, що пояснює ІК через введення протилежних для даної СЕС за вектором соціальної спрямованості інститутів. У *градуалістичному підході* ІК розглядається як сукупність різних ступенів інтенсивності взаємодії і як *один з її рівнів (додатковість)*. І, нарешті, увага на *комплементарність як механізм забезпечення цілісності інституціональної системи* знаходить висвітлення в «синегретичному» і системному діалектичному підходах. Кожний із зазначених підходів припускає специфічні критерії ефективності. Із цього розходження випливають й відповідні методи вимірювання. Адекватний вибір ґрунтується на прийнятій концепції ІК. Зупинимось на них більш детально.

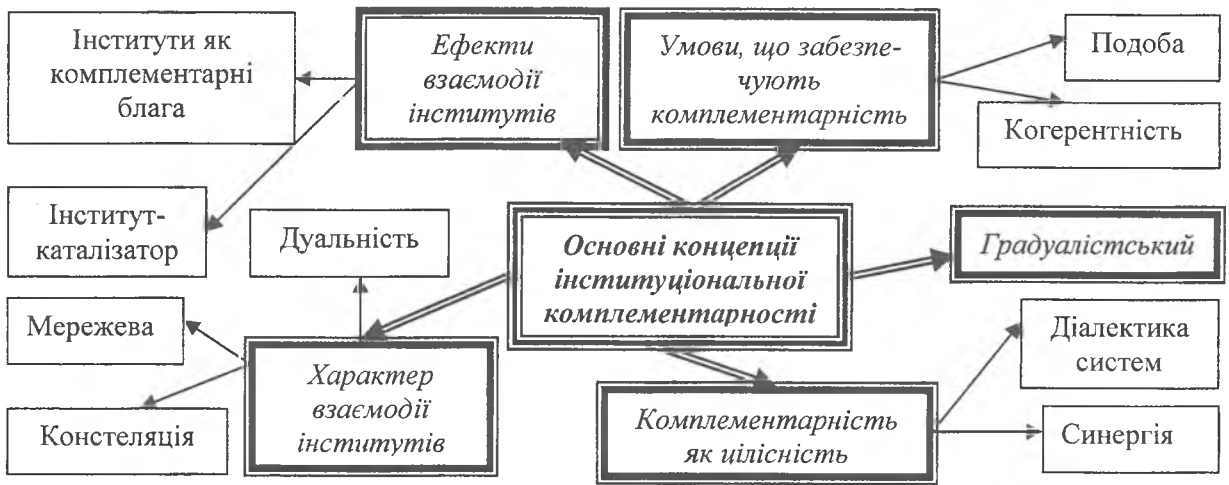

Рис. 1. Основні підходи до визначення ІК.

Почнемо з підходів, які ґрунтуються на фіксуванні явищної сторони ІК.

Найпоширеніший підхід до визначення ІК ґрунтується на загально прийнятому в економіці розумінні комплементарності. Відповідно, ІК припускає взаємозалежність між двома або декількома інститутами, коли у результаті їх взаємодії змінюється ефективність одного, всіх, або частини з них, в остаточному підсумку – змінюється сукупна ефективність. Ефект або ефективність такої комплементарної взаємодії ми можемо визначити на основі економічного результату інституціональних змін. Вони у цьому випадку проявляються як величина, що характеризує комплементарність. Показником, що напрошується є еластичність ІК. Вона характеризує реакцію СЕС на зміну інституціональної конфігурації. Методика розрахунку кожного із зазначених тут і далі показників не входить до завдань пропонованої статті й становить предмет спеціальної роботи. Нас цікавить вимірювання чого саме буде результатом вибору того або іншого підходу до визначення ІК, і яку інформацію будуть нести відповідні показники. У розглянутому випадку зміна абсолютних показників роботи СЕС у кращому разі буде характеризувати ефект, отриманий у результаті наявності ІК між інститутами, але не ІК. До того ж спроба розрахувати еластичність ІК ніякої нової інформації про сутність комплементарних відносин нам не додасть. Ми вимірюємо не ІК, а її наслідки. Використання подібних даних може бути корисним для вивчення динаміки процесу. Але воно нічого не каже нам про характер ІК, її стан до й після інституціональних змін.

Р. Діг як варіант ІК пропонує випадок, коли один інститут створюється або включається в сферу взаємодії інших інститутів для подолання їхньої недосконалості, взаємної недостатності, у якості «відсутнього інгредієнта» [2]. Подібний тип комплементарної взаємодії автор називає *суплементарним*. Третій, додатковий комплементарний інститут сприймається як *каталізатор*, що підвищує ефективність функціонування основних інститутів, які вступають у взаємодію. Відповідно, у цьому випадку, вимірюючи комплементарність ми фактично будемо оцінювати ефект включення (виключення) в інституціональну структуру інституту-каталізатора або ефективність діяльності з його включення (виключення).

Підхід з точки зору умов, що забезпечують комплементарність, припускає розуміння ІК як когерентності й подоби. Інституціональна когерентність (*cohaerentia* (лат.) – зчеплення, зв'язок, явище погодженого протікання в часі коливальних або хвильових процесів) припускає як предмет *самопогодженість* взаємодії інституціональних підсистем. Джерелом ІК є ті елементи інституціональних комплексів, за якими вони синхронізують взаємодію. Ми наближаємося до вимірювання власне ІК. У центрі уваги виявляється сам процес інституціональної взаємодії. Показник когерентності повинен характеризувати ступінь синхронізації інститутів. Наявність подібної інформації представляла б значний інтерес у процесі вибору оптимальних програм інституціональних трансформацій.

Розуміння ІК як *подоби інститутів* дозволяє уточнити вимоги, пропоновані до комплементарних інститутів. Фізичні явища вважаються подібними, якщо в подібні моменти ча-

су й у подібних просторових межах значення змінних величин, що характеризують стан однієї системи пропорційні відповідним величинам іншої системи. Подоба припускає можливість за заданими характеристиками одного явища простим перерахунком отримати характеристики іншого. Подібний перехід виявляється аналогічним переходу від однієї системи одиниць виміру до іншої за допомогою застосування коефіцієнтів пропорційності. Ця властивість і становить основу моделювання. Ми виходимо на предмет дослідження (вимірювання ІК), але, чи ідентичні ці поняття? Чи розкривають відносини подоби сутність ІК? У чому різниця між ними? Чи завжди подібні інститути комплементарні, а комплементарні подібні? Що означає подоба в інституціональній сфері? Простий прилад: інститути субсидіарної ідеології комплементарні федеративному політичному устрою, прецедентному праву, ліберальній економіці, але якою мірою вони подібні, та й взагалі, як сприймати подобу й комплементарність у відношенні таких опозиційних пар економічних інститутів як банк і біржа, ліберальний і регульований ринок праці. Які інститути вважати подібними – що відносяться до різних інституціональних рівнів (політичні, правові, економічні) і сфер (фінанси, корпоративне управління), але в рамках єдиної соціально-економічної системи або ті що відносяться до одного рівня (економіка), сфери (ринки праці), але до різних моделей економіки? Адже якщо за основу відліку подоби приймати сферу дії інститутів, завдання, які вони виконують в економічній системі, то, мабуть, ці інститути так само можна визнати подібними. Вимірюванню, в остаточному підсумку, підлягає ступінь подоби (= комплементарності) інститутів, але яке відношення отриманий результат буде мати до ефективності взаємодії інститутів.

Зупинимося на підходах, що розглядають ІК з погляду *характеру взаємодії*. У концепціях «дуальності» ІК запропонованих російськими вченими С. Кирдіною [3] і О. Безсоною [4] вона розглядається як варіант інституціонального устрою, коли протилежні за своїм соціальним змістом інститути доповнюють дію базисних (базових), у випадках, коли ті не в змозі ефективно виконувати свої функції. У концепції С. Кирдіної цю роль беруть на себе базисні інститути протилежної інституціональної матриці. У концепції О. Безсоною на неї претендують специфічні компенсаторні інститути (державне регулювання й соціальне забезпечення або ринкова торгівля й приватне підприємництво). Оцінці підлягає результат заміщення базисних інститутів комплементарними. У підсумку ми можемо мати одночасно відразу як мінімум три її складові. По-перше, ступінь «придушення» активності базисних інститутів. По-друге, прояв ефективності інститутів, що запозичуються, в «чистому» вигляді. По-третє, сумарна складова обох векторів ІК.

Логіка *соціальної додатковості* на рівні устрою соціальних систем за *принципом «обоєї»* втілюється в представленні ІК як *констеляції*. *Констеляція* означає «... групу сусідніх, ... змінюваних елементів, які чинять опір приведенню до загального знаменника, невід'ємній суті або первинному утворюючому принципу» [7]. Гарним прикладом констеляції є сузір'я, які ми можемо спостерігати на небокраї. Стала конфігурація обумовлена зовнішніми, випадковими стосовно сутності об'єктів взаємодії умовами. Поява таких інституціональних систем пов'язана з поспішними, непродуманими спробами нав'язати некогерентну логіку раніш сформованій інституціональній системі, або перенесенням комплексу інститутів у середовище, де домінує інша логіка їхньої взаємодії. Історія людства знає безліч прикладів подібних інституціональних констеляцій. Ми маємо справу зі зміною ефективності, появою додаткового ефекту в результаті включення у взаємодію. Але вона ніяк не пов'язана із закономірностями відносин між її елементами. У результаті *некомплементарність* представляється ключовою (вимірюваною) характеристикою цього типу ІК.

Перехід до логіки соціальної додатковості створює підстави для початку активного формування ще одного типу ІК – *мережевої комплементарності*. Її порівняння з констеляцією дозволяє нам звернути увагу на істотні якісні характеристики ІК інституціональних систем. У випадку з констеляцією можна говорити про наявність певного роду ієрархічної комплементарності. Формальний взаємозв'язок елементів, наявність певного загального принципу виділяє їх із загальної маси. У випадку з мережевою ІК навпаки, на перший план висувається сутнісна, функціональна взаємодія. Відмінність мережевих систем від ієрархічних у тім і полягає, що мінімізується ієрархічна залежність між їхніми членами. Відповідно ключовою характеристикою таких систем буде їхня функціональність. Вимірювання націлюється на визначення рівня функціональності (функціональної ІК).

Градualістський підхід до вимірювання ІК напрошується виходячи з наявності цілої групи термінів, що відображають різні рівні її інтенсивності (Рис. 2). Запропоновані нами рівні градації ІК залежно від її інтенсивності можуть служити показниками сили ІК. У той же час вони самі по собі можуть розглядатися як типи комплементарної взаємодії. У цьому випадку критерії, інструменти, методи оцінки можуть істотно відрізнятись між собою.

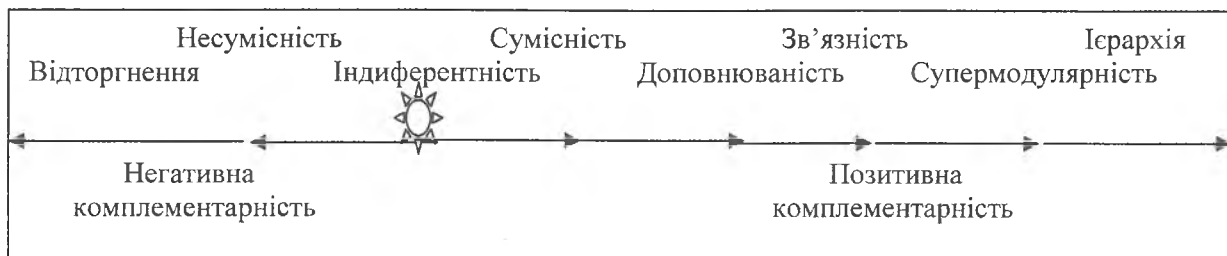

Рис. 2. Шкала вимірювання ІК за характером та інтенсивністю

Структурний аспект ІК розглядається скоріше в практичному плані. Дослідники відзначають специфіку інституціональної взаємодії на макро-, мезо-, мікро- і мікромікроекономічному рівні невеликих організацій і груп, що діють у різних сферах. Відповідно у кожному з перерахованих випадків виділяються специфічні показники ІК [6].

У синергетичному і діалектичному підходах ІК розглядається з погляду цілісності СЕС. На окремі варіації «синергетичного» підходу спираються такі дослідники як К. Кроч, Р. Діг [1; 2]. Комплементарність розглядається як взаємозалежність, за допомогою якої компенсуються провали складових елементів у забезпеченні цілісності. Однак визначення кооперативна взаємодія в нелінійних, відкритих, нерівноважних, нестационарних системах лише частково може бути застосоване до опису явища комплементарності. Якщо ІК веде до змін СЕС, то інститут сам по собі несе консервативні функції. Результати змін можуть мати нелінійний характер, але СЕС припускає лінійні відносини між елементами. Результатом ІК, навіть у випадку з біфуркаційними змінами, буде швидше корекція інституціональної структури СЕС ніж повна її зміна. ІК впливає на стан рівноваги СЕС, може бути аттрактором, що забезпечує стабільність системи, і фактором що її порушує. У центрі уваги «синергетичного» підходу виявляється власне взаємодія інститутів, як елементів системи. Але можливості її вимірювання полишаються обмеженими. Значно простіше виявляється визначити вплив ІК на рівень ефективності й стабільності СЕС. Відкритим виявляється питання: ефективність чого ми вимірюємо – ефективність системи або ефективність її елементів.

У джерел діалектичного підходу до ІК можна виявити принцип додатковості, сформульований Н. Бором ще в 30-х рр. ХХ в. [8]. Його вихідний момент – визнання цілісності досліджуваної системи. Її елементи, з одного боку, необхідні для повного опису системи, а з іншого – вони взаємно виключають один одного. Результат – неможливість, безглуздість одночасного приписування об'єктивної координати (або часу) і об'єктивного імпульсу (енергії) електрону або полю випромінювання (уточнення значення однієї величини веде до зростання невизначеності іншої – додаткової). Такі взаємопов'язані величини Н. Бор назвав додатковими. Погляд на ІК з боку діалектичного підходу, що постулюється як основа принципу додатковості, дозволяє відразу ж висвітити суперечливу сутність проблеми виміру ІК. Адже, з одного боку, ми маємо справу з різними інститутами, що діють як норми соціальної взаємодії, які припускають різні алгоритми поведінки, свої сфери існування [9]. Але, з іншого боку, така взаємодія фактично має як результат формування нового явища на стику цих інституціональних сфер. У взаємодію між собою можуть вступати інститути, що стосуються різних рівнів соціального устрою (ідеологія, політика, право), економіки (мікро-, макро-), різних її сфер (виробничі відносини, корпоративне управління, фінансове забезпечення). Вони зберігають свою структуру, функції. Вступають у взаємодію лише у частині тих функцій, які виконують (інститути, що забезпечують ліберальні або такі, що регулюються відносини на ринках праці, фінансів). Результат взаємодії – зміна ефективності інститутів (як у позитивну, так і в негативну сторону). Взаємодія припускає, одночасно, як збереження функціонального призначення інститутів, так і часткову зміну, заперечення їхніх функцій, оскільки інститути

взаємодіють лише однією стороною свого існування. Поширення сумісно-роздільних відносин у сферах трудової діяльності, розподілу й використання власності, владних повноважень, являє гарний приклад випадку, коли в сфері свого перетинання комплементарні інститути *несуть спільну відповідальність за результат діяльності, породжують нове економічне явище* [10]. А з іншого боку, така взаємодія *забезпечує автономію, незалежність* у виконанні функцій, що не пересікаються. Ми маємо прекрасний приклад дії *закону єдності й боротьби протилежностей у сфері ІК*. Єдність проявляється в підсумковому підвищенні спільної ефективності, а, отже, зростанні якості виконання системою власних функцій. Боротьба ж проявляється в прагненні до збереження кожним складовим елементом своєї цілісності й функціонального призначення. Оскільки, відповідно до розглянутого підходу, комплементарність відображає діалектичну взаємодію частин у рамках цілісного інституціонального комплексу, акцент ставиться на *дуальність комплементарних відносин*, характер яких визначається критеріями досягнення цілей існування системи в цілому. Ми пропонуємо в рамках *системної ІК* виділити *ієрархічну й горизонтальну (функціональну) ІК*. У випадку з *ієрархічної ІК* вимірюється *рівень ІК між вищестоящими й нижчестоящими інститутами (якість системної взаємодії), функціональна ІК показує ефективність виконання системою своєї функції*. У цьому випадку ми розглядаємо взаємини між рівноправними інститутами, що належать до однієї або суміжних сфер інституціональної взаємодії. У випадку з економічними інститутами це будуть блоки, що забезпечують виробництво, розподіл і використання економічних благ. Ієрархічна ІК включає *ціннісні відносини*, що визначають прийнятність інститутів членами суспільства, супідрядні *ідеологічні, політичні, правові й економічні інститути*. Основна проблема вимірювання *системної ІК* виявляється пов'язаною з необхідністю формування інтегрального двовимірного показника, що поєднає обидва зрізи ІК СЕС. В свою чергу показники ієрархічної та функціональної комплементарності характеризують ступінь досягнення інститутами в межах СЕС структурної та функціональної єдності.

Значна кількість визначень ІК, рівнів інституціональної системи, на яких вона проявляється, суб'єктивних поглядів на її оцінку свідчить про неможливість однозначного її визначення й, отже, вимірювання. Відповідно, для визначення критеріїв виміру ІК, необхідно враховувати на яких аспектах ІК, як явища інституціональної взаємодії, ми акцентуємо увагу, рівень, на якому розглядається інституціональна система й специфіка критеріїв, за якими визначається її ефективність, економічні інтереси суб'єктів господарювання, з погляду яких оцінюється комплементарність інститутів.

Чи можна, і якщо так, то яким чином, об'єднати вказане розмаїття поглядів на ІК й підходів до її виміру? Відповідь міститься у визначенні *міри* як поєднання якісних і кількісних характеристик об'єкту вимірювання. Немає, і не може бути єдиної універсальної міри ІК, оскільки немає, і не може бути єдиного підходу до її визначення. У конкретних ситуаціях комплементарність приймає різні форми, а, отже, вимагає різних підходів. Але чи можлива цілісна концепція? Відповідь на це питання міститься у філософській концепції категорії *міри*, запропонованій Гегелем, зокрема в ідеї *«вузлової лінії» становлення мір. Вихідна міра* розглядається як кількісна визначеність, що існує сама по собі, без зв'язку з іншими. *«Специфікована міра»* поєднує кількісний вимір з якісним, є якісно-кількісною визначеністю. Приклад – стан води в діапазоні від нуля до ста градусів. Це вже не просто кількісна характеристика, а певним чином вимірювана якість. Температура й кількість води набувають сумісно-роздільні цілісні якості. Об'єднання якості й кількості породжує *«специфічну якість»*. Еволюція «специфічних якостей» води – від кристалічної до газоподібної. Відповідно для вимірювання її станів недостатньо однієї «специфічної міри». Дослідник повинен створити *«вузлову лінію» її становлення*. Саме на цьому етапі ми й підходимо до ключового питання, що хвилює дослідників, які прагнуть виявити шляхи виміру ІК. Необхідно визначити категорію, що поєднає, в одному випадку лід, воду й пару, а, в іншому – різноманітні форми, типи, сфери ІК. Що загального між зазначеними групами явищ, що є тією основою, яка поєднає одночасно і якість і кількість? На цьому етапі дослідження Гегель переходить від *міри*, як «найбільш конкретного виразу буття» до *сутності*, що відображає якісні й кількісні характеристики буття в змістовному вигляді. Міра в Гегеля є втіленням, об'єднанням, єдністю протилежностей. Дійсність з'являється як міра, у якій зливаються *сутність та явище, сутність та існування*. Якщо на рівні *явища* ІК може проявлятися у формах інституціональної подоби, додатковості, синергії, то на *сутнісному*

рівні вона відображає процес такої взаємодії різних за своїми соціальними функціями інститутів, що приводить до зміни їхньої соціальної ефективності. ІК виступає критерієм допустимості, прийнятності й ефективності такого поєднання з погляду виконання соціальними інститутами покладених на них функцій. В остаточному підсумку ІК відображає результат впливу інституціональної взаємодії на досягнення інституціональною системою своїх цілей – забезпечення існування соціуму. *Дійсність* – об'єктивна реальність, актуальне наявне буття, що реалізує певні історичні можливості. В інституціональній сфері в концентрованому вигляді вона відображає соціальне конструювання реальності й проявляється в різноманітті форм комплементарної взаємодії, які зберігають, незважаючи на розмаїтість проявів, сутнісну єдність.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Наявність значної кількості підходів до визначення ІК, що вперше у вітчизняній літературі були узагальнені в пропонованій статті, обумовлена різноманіттям сфер її дії й специфікою форм прояву. Вони відображають особливості методології й специфіку завдань, які ставлять перед собою дослідники. Запропонована концепція «вузлової лінії мір» ІК дозволяє систематизувати місце й значення застосовуваних методів вимірювання ІК. Запропонований двомірний підхід забезпечує можливість оцінки рівня системної ІК СЕС, порівняльного аналізу СЕС за цим критерієм. Запропонована шкала градації інтенсивності ІК може стати основою формалізації оцінки сили міжінституціональної взаємодії. Вдосконалення створених раніше і розробка нових методик розрахунку показників ІК з врахуванням їх місця й значення в рамках запропонованої концепції уявляються наступним етапом формування системи вимірювання ІК СЕС.

Література:

1. Crouch C., Streeck W., Boyer R., Amable B., Hall P., Jackson G. (2005) Dialogue on Institutional Complementarity and Political Economy/ C. Crouch, W. Streeck, R. Boyer, B. Amable, P. Hall, G. Jackson // *Socio-Economic Review*. - №3. – P. 359-382;
2. Deeg R. (2005) Complementarity and Institutional Change: How Useful a Concept? / R. Deeg // *Discussion Paper SP II 2005* – 21. – 27 p.
3. Кирдина С. Институциональные матрицы и развитие России / С. Кирдина. – Новосибирск: ИЭОПП СО РАН, 2001. – 308 с.
4. Бессонова О. Раздаточная экономика России / О. Бессонова. – М.: РОССПЭН, 2006. – 144 с.
5. Hall P., Gingerich D. (2005) Varieties of Capitalism and Institutional Complementarities in the Macro-Economy: An Empirical Analysis. / P. Hall, D. Gingerich – MPIFG, Discussion Paper, September, 2004. – № 5.
6. Липов В. Измерение и оценка ИК: проблемы и инструменты / В. Липов // *Научные труды ДонНТУ. – Сер. Экономическая. – 2008. – Вып. 34-1 (138). – С. 144 – 150.*
7. Bernstein R. (1991) The New Constellation. The Ethical-Political Horizons of Modernity/Postmodernity / R. Bernstein. – Cambridge. – P. 8.
8. Бор Н. О понятиях причинности и дополнительности / Н. Бор // *Избранные научные труды. Т.2. - М.: Наука, 1971. – С. 391-398.*
9. Дементьев В. Что мы исследуем, когда исследуем институты? / В. Дементьев // *Terra eonomicus (Экономический вестник Ростовского государственного университета).* – 2009. – Т. 7. – № 1. – С. 13-30.
10. Гриценко А. Совместно-разделенные отношения: труд, собственность и власть / А. Гриценко // *Экономика Украины. – 2003. – № 3. – С. 50-58.*

Аннотация

Оценка институциональной комплементарности: что мы измеряем
Липов В.В., к.э.н., доцент
Харьковский национальный университет им. В.Н. Каразина

В статье рассмотрены основные подходы к определению институциональной комплементарности и соответствующие применяемые и возможные показатели её оценки. Предложена концепция «узловой линии мер институциональной комплементарности», двухмерная модель

Summary

Estimation of Institutional Complementarity: that we measure

Lipov V.V., Ph.D, docent

V.N. Karazin Kharkiv National University

In the article basic approaches to determination of institutional complementarity and proper applied and possible indexes of its estimation are considered. Conception of «key line of measures of institutional complementarity», two-tiered model of institutional complementarity of the economic systems and scale of intensity of institutional complementarity is offered.

Key words: estimation, institutes, institutional changes, institutional complementarity, measure, measuring, socio-economic systems.

22.03.2010 p.

B.B., 2010 p.